

روزشمار جنگ

دوشنبه

۱۳ اردیبهشت ۱۳۶۱

۹ رجب ۱۴۰۲

۳ مه ۱۹۸۲

۱۳۷

از آنجا که قرارگاه قدس همه سرپل‌های خود در جنوب کرخه‌کور و منطقه نورد (جنوب‌غربی اهواز) را از دست داده و فرماندهی این قرارگاه معتقد بود ادامه عملیات از محور کرخه‌کور امکان‌پذیر نیست، مقرر شد این بار قرارگاه قدس از منطقه نورد (محور قدس ۵) وارد عمل شود. بر همین اساس، از نخستین دقایق بامداد امروز (چهارمین روز عملیات بیت‌المقدس) تیپ ۴۳ بیت‌المقدس سپاه از حاشیه غربی جاده اهواز - خرمشهر (در جنوب منطقه نورد) و تیپ ۲۱ امام رضا^(ع) سپاه از کانال بیوض (در غرب رودخانه کارون) به طرف مواضع دشمن حرکت کردند. هم‌زمان، توپخانه خودی نیز مواضع دشمن را زیر آتش قرار داد. پس از نزدیک شدن رزمندگان به مواضع عراقی‌ها، فرمان عملیات در ساعت ۰۱:۱۰ صادر و درگیری آغاز شد. دشمن با اجرای آتش توپخانه خودی از حمله نیروهای ایران آگاه شد و با هوشیاری ضمن سنگرگرفتن در مواضع مستحکم خود و بستن معابر نفوذی، با تانک و تیربار به روی آنها آتش گشود. رزمندگان خودی که علاوه بر تحمل تلفات زیاد در محور کانال بیوض با میدان مین مواجه شده بودند، زمین‌گیر شدند و در ساعت ۰۲:۳۰ بنا به دستور با انتقال اکثر شهدا و مجروحان به عقب بازگشتند.^(۱)

ساعاتی پس از پایان عملیات بامداد امروز قرارگاه قدس، محسن رضایی و سرهنگ علی صیاد شیرازی فرماندهان قرارگاه مرکزی کربلا و رحیم صفوی معاون عملیاتی محسن رضایی به منظور تهیه دستور عملیاتی برای قرارگاه قدس گفت‌وگو کردند. اهم مطالب مطرح‌شده در این گفت‌وگو چنین است:

محسن رضایی: «الان قرارگاه قدس را نه می‌توانیم برداریم و بیاوریم پایین [منطقه عملیات] بگذاریم؛ و نه می‌توانیم بگوییم قرارگاه قدس مأموریتش را ادامه بدهد.»

سرهنگ صیاد شیرازی: «من امشب باز با برادر رحیم به قرارگاه قدس می‌رویم که ببینیم تا

حالا روی تحلیل کلی چه کار کردند و ما ببینیم چه مأموریتی به اینها بدهیم که هم آن عمل اصلی را که درگیری با دشمن در شمال [منطقه عملیات] است، رعایت بکنند و هم زمینه‌ای باشد برای الحاق از طرف فتح ۴ [که در کیلومتر ۶۸ جاده اهواز - خرمشهر مستقر است].»

محسن رضایی: «همه، پیشنهادشان [درباره قرارگاه قدس] این است که ما از طریق قدس ۴ و قدس ۵ عمل کنیم و جاده [اهواز - خرمشهر] را [از شمال] باز کنیم. این آخرین راه است.»
سرهنگ صیاد شیرازی: «خوب است، منتها این را طوری [در دستور عملیاتی به قرارگاه قدس] بنویسیم که اگر بخواهیم دستور دقیق‌تری به آنها بدهیم، این دستور دقیق‌تر این را به هم نزند؛ ... [بنویسیم] هم‌زمان، قرارگاه قدس به منظور مداومت فشار به دشمن.»

محسن رضایی: «این خوب است. نباید فشار [بر لشکر ۵ و لشکر ۶ عراق] برداشته شود.»
سرهنگ صیاد شیرازی: «فشار را نباید بردارید؛ هدف عمده این است. اینها [قرارگاه قدس] به شدت نمی‌توانند عمقی کار کنند. حتماً باید ما یک فشار از پایین [جناح راست قرارگاه فتح] به دشمن [ی که مقابل قرارگاه قدس است] بیاوریم.»

محسن رضایی: «بروند عملیات را انجام بدهند، انهدام نیرو بکنند و برگردند.»
رحیم صفوی: «برادر محسن، این دستور [که می‌خواهیم تهیه کنیم] سه روز دیگر است، این مال حالا نیست.»

محسن رضایی: «دستور سه روز؟ اینها [قرارگاه قدس] نمی‌توانند هیچ کاری بکنند؛ یعنی [اگر] بنویسید جاده را باز کنند، نمی‌توانند جاده را باز کنند!»

رحیم صفوی: «خاکریز دومشان را [دشمن در جنوب کرخه‌کور] می‌گیرند.»
محسن رضایی: «نمی‌توانند. باید بروند عملیات انجام بدهند و برگردند هیچ کار دیگری نکنند.»
سرهنگ صیاد شیرازی: «بله، این مشکلات هست. امشب هم برویم یک تحلیل بکنیم.»
رحیم صفوی: «اقلاً [قرارگاه قدس] پشت خاکریز اول [دشمن در جنوب کرخه‌کور] بایستد.»
محسن رضایی: «ساعت ۳ [بامداد] خاکریز اول را بگیرند و تا ساعت ۵ تحکیم مواضع کنند و از ساعت ۵ به بعد هر چه ماند نیز دشمن را بزنند [انهدام نیرو کنند]. ... ولی نه، این دو خاکریز [دوم و سوم دشمن در جنوب کرخه‌کور] را اصلاً نمی‌توانند [بگیرند]. این حرف خوبی است، ولی بروند اینها را انهدام نیرو کنند، اصلش انهدام نیرو است.»

سرهنگ صیاد شیرازی: «این هم‌زمان را [از دستور عملیاتی] خط می‌زنم؛ قرارگاه قدس همچنان مداومت فشار خود را به دشمن در شمال ادامه می‌دهد.»

محسن رضایی: «ادامه دهد! تمام شد.»^(۲)

۱۳۸

نظامیان عراقی در تلاش دیگر برای دستیابی به جاده اهواز - خرمشهر، امروز تا نزدیکی این جاده در حدفاصل کیلومتر ۸۰ تا ۱۰۰ جلو آمدند، اما با مقاومت رزمندگان ایران تا سه کیلومتری غرب جاده به عقب رانده شدند.*

نیروهای پیاده و زرهی عراق از ساعت ۰۸:۵۰ صبح امروز با اجرای آتش پرحجم توپخانه روی نیروهای خودی، به ویژه تیپ ۸ نجف، که در پشت جاده اهواز - خرمشهر موضع گرفته بودند، از غرب جاده در حدفاصل ایستگاه حسینیه (کیلومتر ۸۰) تا جنوب ایستگاه گرمداشت (کیلومتر ۱۰۰) به تدریج و به آرامی به طرف جاده پیشروی کردند. در این میان، نبود آتش مؤثر توپخانه خودی، به دلیل حضور نداشتن دیدبان‌های لشکر ۹۲ اهواز در خط مقدم، موجب شد دشمن بتواند تا ۳۰۰ متری جاده جلو بیاورد. غلامعلی رشید فرمانده سپاهی قرارگاه فتح، که در قرارگاه مرکزی کربلا حضور داشت، ضمن اظهار تعجب از حمله نیروهای پیاده عراق در روز، علت این جسارت دشمن را نبود آتش توپخانه قرارگاه فتح** روی قوای عراقی دانست و گفت: «این لشکر [۹۲ زرهی ارتش] توپخانه‌هایش را نیاورده پشت جاده آسفالت مستقر کند که آتش بریزد؛ چون تیپ‌هایش زرهی هستند و کسی را در خط ندارند که داد و فریاد بزند و بگوید باباجان! آتش بریزید. ... آخر ما چقدر هماهنگی کنیم و چقدر به آنها بگوییم؟! می‌گویند چشم قربان! برایت [آتش] می‌ریزیم، ولی حسنی سعدی [فرمانده لشکر ۲۱ پیاده ارتش] بچه‌هایش پیاده هستند، داد و فریاد می‌کنند، حسنی سعدی هم توپخانه‌اش را می‌برد جلو. [نیروهای عراقی] هر چه آتش است در خط جاده آسفالت سر بچه‌ها می‌ریزند و جلو می‌آیند.» پس از پیگیری بسیار فرماندهان سپاهی قرارگاه فتح، حدود ساعت ۱۰:۰۰ و هم‌زمان با پاتک دوم دشمن، به گروه ۳۳ توپخانه ارتش که تحت امر قرارگاه مرکزی کربلا بود، دستور داده شد مواضع عراقی‌ها در غرب جاده را زیر آتش سلاح‌های سبک خود قرار دهد. هم‌زمان با آغاز اجرای آتش توپخانه، نیروهای پیاده خودی نیز افراد دشمن را زیر آتش سلاح‌های سبک خود قرار دادند. این درگیری تا ساعت ۱۴:۰۰ ادامه داشت و سرانجام رزمندگان خودی که به دلیل موضع‌گیری در پشت خاکریز قبلی عراقی‌ها در شانه شرقی جاده، از موقعیت بهتری نسبت به آنها برخوردار بودند، توانستند ضمن تحمیل تلفات و خساراتی به دشمن از جمله انهدام چند تانک، نیروهای عراقی را تا سه کیلومتری غرب جاده عقب برانند.^(۳)

* گفت‌وگوهای فرماندهان سپاه و ارتش درباره حمله امروز ارتش عراق و مقابله نیروهای خودی در ضمیمه گزارش درج شده است.

** توپخانه این قرارگاه در اختیار لشکر ۹۲ زرهی ارتش است.

۱۳۹

فرماندهان قرارگاه‌های عملیاتی فتح و نصر به یگان‌های تحت‌امر خود دستور دادند که هرچه سریع‌تر برای اجرای مرحله دوم عملیات بیت‌المقدس آماده شوند. قرارگاه‌های عملیاتی فتح و نصر که در مرحله اول عملیات بیت‌المقدس موفق شدند حدود ۸۰۰ کیلومتر مربع از منطقه غرب رودخانه کارون را به‌عنوان «سرپل» آزاد کنند و در حدفاصل کیلومتر ۶۸ تا کیلومتر ۱۰۳ جاده اهواز - خرمشهر و بخشی از منطقه غرب این جاده (در مقابل کیلومتر ۹۵ تا کیلومتر ۱۰۳) خط پدافندی تشکیل دهند، می‌بایست هرچه سریع‌تر خود را برای ادامه عملیات از جاده اهواز - خرمشهر تا نوار مرزی و همچنین پیشروی به‌طرف جنوب (شلمچه و خرمشهر) آماده کنند. به همین منظور فرماندهان این دو قرارگاه امروز به یگان‌های تحت‌امر خود دستور دادند که هرچه سریع‌تر برای شناسایی مواضع دشمن در غرب جاده اهواز - خرمشهر تا نوار مرزی و نیز از جنوب منطقه گرمداشت (کیلومتر ۱۰۰ جاده اهواز - خرمشهر) تا شلمچه و پل نو اقدام کنند و برای اجرای مرحله دوم عملیات بیت‌المقدس آماده شوند.^(۴)

۱۴۰

واحد امور پاسداران قرارگاه کربلا آمار شهیدان و مجروحان عملیات بیت‌المقدس (از آغاز تا پایان چهارمین روز) را اعلام کرد. در گزارش این واحد به فرماندهی قرارگاه کربلا آمده است: «در چهار روزی که از عملیات بیت‌المقدس سپری شده است، از رزمندگان ایران ۱۱۲۲ نفر شهید (به‌جز شهدایی که در منطقه جنوب کرخه‌کور برجای مانده‌اند) و ۵۲۲۴ نفر مجروح شده‌اند. آمار شهدا و مجروحان به تفکیک چنین است:

شهدا و مجروحان منتقل شده از منطقه عملیات به پشت جبهه

تعداد مجروحان	تاریخ	تعداد شهدا	ارتش	سپاه و بسیج	تاریخ
۲۷۷۳	۱۳۶۱/۲/۱۱ و ۱۰	۶۸۷	۱۵۰	۵۳۷	۱۳۶۱/۲/۱۱ و ۱۰
۱۵۰۰	۱۳۶۱/۲/۱۲	۲۴۰	۳۰	۲۱۰	۱۳۶۱/۲/۱۲
۹۵۱	۱۳۶۱/۲/۱۳	۱۹۵	۳۰	۱۶۵	۱۳۶۱/۲/۱۳
۵۲۲۴ ^(۶)	مجموع	۱۱۲۲ ^(۵)	۲۱۰	۹۱۲	مجموع

۱۴۱

رزمندگان قرارگاه فجر در سومین تلاش خود در منطقه فکه به دلیل مقاومت نیروهای عراق ناچار به عقب بازگشتند.

در سومین مرحله از عملیات قرارگاه فجر در منطقه شرق فکه، طرح کلی عملیات تغییر یافت. براین اساس، تک در شمال جاده فکه، به دلیل طولانی بودن مسیر، منتفی و مقرر گردید تمامی رزمندگان سپاهی و بسیجی تیپ ۳۳ المهدی (عج) و تیپ ۱۷ علی بن ابی طالب (ع) و رزمندگان ارتشی لشکر ۷۷ خراسان در منطقه جنوب جاده وارد عمل شوند و پس از پاکسازی این منطقه از وجود دشمن، به طرف جاده و سپس شمال آن تاروستای ناصر فهد، که آخرین نقطه شمالی استقرار دشمن است، پیش روند. حرکت رزمندگان این بار نیز با تأخیر آغاز شد. هنگام حرکت آنها به طرف مواضع دشمن، بر اثر برخورد یکی از خودروها با مین تعدادی از نیروها شهید یا مجروح شدند. با این اتفاق، تک رزمندگان کشف شد و دشمن با تانک و توپخانه، منطقه حضور نیروهای خودی را زیر آتش قرار داد و رزمندگان با روشن شدن هوا به ناچار عقب نشینی کردند.^(۷)

۱۴۲

بعدازظهر امروز اسرای عراقی عملیات بیت المقدس از برابر مردم اهواز که در خیابان‌های این شهر اجتماع کرده بودند، عبور داده شدند و خبرنگاران خارجی با گروهی از اسرا گفت‌وگو کردند. خودروهای حامل حدود ۳۰۰۰ نفر از نیروهای ارتش عراق که در عملیات بیت المقدس اسیر شده‌اند، بعدازظهر امروز از برابر مردم اهواز که در خیابان‌های این شهر اجتماع کرده بودند، عبور داده شد. خبرنگار خیرگزاری جمهوری اسلامی از اهواز با اعلام این خبر افزود، هنگام عبور این خودروها از خیابان‌های شهر که مملو از جمعیت بود، انبوه مردم خوشحال و خندان از پیروزی رزمندگان اسلام با شور و هیجان وصف‌ناپذیری در حالی که با مشت‌های گره‌کرده فریاد می‌زدند مرگ بر امریکا، مرگ بر اسرائیل و مرگ بر صدام، تنفر و انزجار عمیق خود را از امپریالیسم و صهیونیسم بین‌الملل و صدامیان کافر ابراز می‌کردند.^(۸)

همچنین، خبرنگاران رسانه‌های گروهی خارجی مقیم تهران که به دعوت ستاد تبلیغات جنگ برای بازدید از مناطق آزادشده در عملیات بیت المقدس به اهواز آمده‌اند، عصر امروز در یک اردوگاه اسرای عراقی با گروهی از آنان گفت‌وگو کردند.^(۹)

۱۴۳

هواپیمای حامل وزیر امور خارجه الجزایر بعدازظهر امروز به محض ورود به آسمان ایران مورد حمله جنگنده‌های عراقی قرار گرفت و سرنگون شد.

به گزارش فرماندهی سپاه پاسداران منطقه ۵ (تبریز)، هواپیمای حامل محمد بن یحیی، وزیر

امور خارجه الجزایر به محض ورود به آسمان ایران، در فضای استان آذربایجان غربی هدف حمله سه جنگنده عراقی قرار گرفت و در جنوب منطقه قطور در محلی به نام کیوران سرنگون شد. در این حمله که حدود ساعت ۱۷:۳۰ رخ داد، هر ۱۶ سرنشین هواپیما کشته شدند.^(۱۰)

به گفته رادیو اسرائیل، وزیر امور خارجه الجزایر که برای یک دیدار پنج‌روزه رهسپار تهران شده بود، دو هفته پیش نیز به بغداد سفر کرده بود. گفتنی است دولت الجزایر ماه گذشته آمادگی خود را برای میانجیگری بین دو کشور اعلام کرد.^(۱۱) رادیو مسکو نیز گفت: سفر بن‌یحیی به ایران به دنبال مذاکرات چهار روز قبل شاذلی بن‌جدید رئیس‌جمهوری

محمدصدیق بن‌یحیی
وزیر امور خارجه الجزایر

الجزایر با شیخ زاید رئیس دولت امارات متحده عربی، اعلام و گفته شده بود که وی در تلاش برای حل‌درگیری نوزده‌ماهه میان ایران و عراق رهسپار ایران خواهد شد.^{(۱۲)*}

۱۴۴

مفسر بی‌بی‌سی با بیان اینکه در صورت آزادشدن خرمشهر ضربه‌ای بسیار سنگین از لحاظ نظامی و روانی بر عراق وارد خواهد شد، تأکید کرد شکستن خطوط دفاعی عراق در خرمشهر بسیار دشوار است. رسانه‌های خارجی که از ابتدای عملیات بیت‌المقدس، فقط به انعکاس اخبار منتشر شده از سوی ایران و عراق بسنده می‌کنند، هنوز پیروزی‌های به‌دست‌آمده در این عملیات را باور ندارند و احتمال آزادسازی خرمشهر را دور از دسترس می‌پندارند. در همین زمینه رادیو بی‌بی‌سی، در بخش خبری انگلیسی ساعت ۲۳:۳۰ خود گفت: «هدف حمله اخیر ایران ظاهراً آزادکردن خرمشهر است؛ شهری که از دست دادن آن برای عراق ضربه سختی به شمار خواهد رفت. در حالی که نبرد حتی در این هنگام نیز در جریان است، هر دو طرف از آغاز حمله، ادعای پیروزی کرده‌اند و مرتباً به انتشار جزئیات تصرف مواضع مورد نظر خود و تعداد تلفات دشمن پرداخته‌اند. از این رو دانستن واقعیت مشکل است، لکن از لابه‌لای گزارشات می‌توان به نتایجی دست یافت.» جیم میوئر، یکی از مفسران بی‌بی‌سی که حوادث جنگ ایران و عراق را دنبال می‌کند، در پاسخ به این سؤال که «هدف اصلی ایران در گذشته و حال آزادی خرمشهر بوده است و در صورتی که ایران موفق به بازپس گرفتن خرمشهر شود، شدت ضربه‌ای که بر روحیه عراقی‌ها

* حسین علایی در کتاب *روند جنگ ایران و عراق* آورده است: اگرچه الجزایر از آغاز جنگ ایران و عراق موضع بی‌طرفانه‌ای در پیش گرفت، اما بن‌یحیی اخیراً در کنفرانس کویت و نیز در آلمان غربی از جمهوری اسلامی ایران دفاع کرده بود. صدام او را مانع جهت‌گیری سیاسی دولت الجزایر به نفع عراق در جنگ می‌دانست. [حسین علایی، *روند جنگ ایران و عراق*، جاد اول، تهران: نشر مرزوبوم، چاپ اول ۱۳۹۱، ص ۴۵۸]

وارد می‌گردد تا چه حد خواهد بود؟» اظهار کرد: «به عقیده من، در این صورت ضربه بسیار بسیار سنگینی برای عراق خواهد بود. نه تنها از لحاظ نظامی، بلکه قبل از هر چیز از نظر روانی ضربه سختی است؛ زیرا خرمشهر علاوه بر اینکه بزرگ‌ترین شهر اشغال‌شده است، گرفتن آن نیز در پی یک ماه نبرد شدید میسر گردید. در صورتی که ایرانیان این شهر را بازپس بگیرند از نظر روانی ضربه بسیار سنگینی به نیروهای عراقی وارد خواهد شد. البته باید گفت شکستن خطوط دفاعی در خرمشهر بسیار بسیار دشوار خواهد بود و در این مورد که نیروهای ایرانی حتی به اطراف خرمشهر هم رسیده باشند، هیچ نشانه‌ای وجود ندارد.»^(۱۳)

۱۴۵

در بررسی و تحلیل اوضاع اقتصادی ایران و عراق، رادیو دویچلند فونگ آلمان غربی گفت ایران می‌تواند مایحتاج مردم و مخارج جنگ را تأمین کند، ولی برای اجرای برنامه‌های عمرانی خود ناتوان است. در همین حال خبرگزاری آسوشیتدپرس گزارش داد که عراق با درآمدهای نفتی و کمک‌های مالی متحدین عرب خود نه تنها مخارج جنگ، بلکه هزینه برنامه‌های عمرانی‌اش را نیز تأمین می‌کند. رادیو دویچلند فونگ در برنامه ظهر امروز خود با یک خبرنگار آلمانی که مدت زیادی در ایران بوده است، مصاحبه تلفنی کرد. این خبرنگار در پاسخ به این سؤال که «آیا درآمد نفتی ایران کافی است تا مردم را با مایحتاج اولیه غذایی تأمین کند؟» گفت: «آری، ایران از شروع سال جدید حدود ۲ میلیون بشکه در روز نفت صادر می‌کند و آن برای اینکه مخارج جنگ را بپوشاند، کافی است. چون جنگ حتماً در ماه یک میلیارد دلار خرج دارد که برای یک کشور جهان سوم خرج بسیار سنگینی است و این درآمد همچنین با حدود یک میلیارد دلار برای ۳۰ درصد مواد غذایی و ۸۰ درصد مواد خام و صنعتی می‌تواند کافی باشد، ولی برای اینکه حقیقتاً صنعت را راه بیندازند و کشاورزی را راه بیندازند، پول نیست.»

وی همچنین در پاسخ به این نتیجه‌گیری رادیو دویچلند فونگ که «بنابراین باید ایران با وجود تمام پیروزی‌ها در جنگ تمایل زیادی داشته باشد تا جنگ را خاتمه دهد» اظهار داشت: «انسان می‌تواند آن را حدس بزند. ولی جنگ یک بعد سیاسی هم دارد و ایران می‌خواهد در هر حال نیروهای صدام حسین را از خاکش خارج سازد؛ چون او شرایط ایران را تابه‌حال قبول نکرده است. بنابراین می‌توان فکر کرد که جنگ همچنان ادامه خواهد یافت؛ حتی اگر تأثیرات منفی زیادی برای اقتصاد ایران داشته باشد.»^(۱۴)

در تحلیل اوضاع اقتصادی عراق نیز خبرگزاری آسوشیتدپرس از بغداد گزارش داد: «عراق در پی ۱۹ ماه جنگ با ایران ۲۵ میلیارد دلار از کشورهای عرب متحد خود برای پرداخت هزینه‌های جنگی و ادامه برنامه عمرانی وام گرفته است. تحلیل‌گران غربی و آسیایی معتقدند درآمدهای نفتی عراق صرف برنامه‌های عمرانی می‌گردد که نفع توده مردم را دربر دارد. به گفته تحلیل‌گران مذکور برنامه‌های عمرانی و [همچنین] سطح بالای زندگی در عراق تا حدی موجب حفظ رژیم صدام شده است. مشاور صنایع وزارت برنامه عراق می‌گوید برنامه‌های عمرانی برای ما به اندازه خود جنگ اهمیت دارد. برنامه‌های عمرانی مانند پادزهری است برای جنگ و ما هم‌زمان به هر دو کار می‌رسیم. وی همچنین گفت که

جنگ موانعی را برای دولت به وجود آورده که یکی از آنها هزینه ماهیانه یک میلیارد دلاری جنگ است به علاوه اجرای برنامه‌های عمرانی که میزان هزینه آن از اسرار دولتی محسوب می‌گردد. برنامه‌های عمرانی و توسعه پنج‌ساله پیش از جنگ دولت، کنار گذاشته شده و به جای آن برنامه‌های یک‌ساله با رعایت حق تقدم در نظر گرفته شده است. در برنامه جدید هزینه‌های کشور، جبران خسارات جنگ در درجه اول و برنامه‌هایی که با جنگ رابطه مستقیم دارند در درجه دوم قرار دارند.»

آسوشیتدپرس به نقل از تحلیل‌گران اقتصادی غرب گزارش داد: «عراق سال گذشته ۳۰ درصد از مواد غذایی مورد احتیاج خود را از خارج وارد کرد.» این خبرگزاری سپس افزود: «منابع دیپلماتیک غرب میزان تورم عراق را ۳۰ درصد برآورد کرده و خاطر نشان ساخته‌اند که این میزان رو به افزایش است، ولی دولت نرخ مواد اصلی غذایی و اجاره‌ها را تحت کنترل خود دارد. ... صدام در ابتدای جنگ برای وارد کردن مواد غذایی و اشیای لوکس هزینه‌های زیادی صرف کرد و این اقدام سبب ذخیره مواد غذایی شد.»

این خبرگزاری در پایان گزارش خود با اشاره به اینکه دیپلمات‌های آسیایی و غربی ذخیره ارزی عراق را بین ۱۲ تا ۲۵ میلیارد دلار تخمین زده‌اند، آورده است: «بنا بر پیش‌بینی دیپلمات‌ها، اگر جنگ عراق و ایران به همین منوال ادامه یابد هرچند ایران هر از گاهی حملات موفقیت‌آمیزی به نیروهای عراقی داشته باشد، عراق می‌تواند تا یک سال بدون دخل و تصرفی برنامه‌های هزینه خود را ادامه دهد. یک منبع دیپلماتیک آگاه غرب گفت عربستان هنوز منبع سرشاری است. رژیم سعودی و دیگر رژیم‌های محافظ‌کار کشورهای حوزه خلیج فارس از این می‌ترسند که اگر عراق شکست بخورد یک رژیم اسلامی مانند ایران در کشورهای منطقه حاکم گردد. آیت‌الله روح‌الله خمینی رهبر انقلاب ایران می‌گوید که هدفش سرنگونی رژیم صدام است. تحلیل‌گران در بغداد معتقدند که سرنگونی رژیم صدام قریب‌الوقوع نیست»^(۱۵)

۱۴۶

یک روزنامه امریکایی نوشت درحالی‌که عراق در معرض حملات جدید ایران قرار دارد، مصر آشکارا از عراق حمایت می‌کند. سلطان عمان نیز تلویحاً اعلام کرد که به عراق کمک می‌کند. خبرنگار روزنامه کریستین ساینس مانیتور در قاهره در گزارشی تحت عنوان «مصر جانب عراق را گرفته است»، نوشت: «درحالی‌که عراق در معرض حملات جدیدی از سوی ایران قرار دارد، مصر از هرگونه تظاهر به بی‌طرفی دست برداشته و آشکارا از عراق پشتیبانی می‌کند. هفته گذشته عبدالحمید ابوغزاله وزیر دفاع مصر، تحویل مستقیم پاره‌ای از جنگ‌افزار و مهمات را به عراق مورد تأیید قرار داد و گفت که اگر رژیم عراق و دیگر کشورهای حوزه خلیج فارس از مبارزه‌جویی‌های رژیم شیعیان قشری ایران در امان بمانند و در این میان مصر به ایفای نقش اعتبارسازی موفق گردد، بازپیوستن مصر به اردوگاه کشورهای عربی تسریع خواهد شد.»

همچنین در این گزارش آمده است: «مراکش، بحرین، عراق و اردن هم‌اینک برای برقراری مناسبات خود با مصر تلاش می‌کنند، ولی مصر بیشتر توجه خود را به خلیج فارس معطوف داشته

و معتقد است که یاری و همکاری با عراق و حکومت‌های سنی میانه‌رو حوزه خلیج فارس برای جلوگیری از گسترش انقلاب ایران، بهترین وسیله تسریع در برقراری و بهبودی مناسبات مصر در جهان عرب به شمار می‌آیند. در زمان فرمانروایی انور سادات، مصر در قبال جنگ خلیج فارس بی‌طرفی آشکار پیشه کرده بود، در حالی که سایر کشورهای جهان عرب هریک به گونه‌ای به هواداری از ایران یا عراق برخاسته بودند. پرزیدنت سادات بیزار از رژیم مذهبی ایران و از صدام حسین، به خاطر تلاش برای احراز مقام رهبری جهان عرب به جای مصر مطرود و منزوی، از هر دو طرف به شدت انتقاد می‌کرد. سرانجام، مصر با تحویل جنگ‌افزار به عراق، به هواداری از این کشور برخاست و این سیاستی است که از سوی پرزیدنت مبارک ادامه و گسترش یافته است.^(۱۶)

قابوس سلطان عمان نیز در مصاحبه با نشریه *المجله* (چاپ لندن) ضمن اعلام اینکه ما با هر تلاشی که برای پایان دادن به جنگ ایران و عراق از طرف کشورهای عربی صورت گیرد موافق هستیم، درخصوص ارسال قطعات یدکی و تحویل سلاح به عراق اظهار داشت: «وقتی یک کشور برادر عرب از ما کمکی بخواهد ما از تحقق آن دریغ نخواهیم کرد.»^(۱۷)

۱۴۷

قطع صدور نفت عراق به دریای مدیترانه از طریق خاک سوریه در ۱۳۶۱/۱/۲۱ همچنان در کانون توجه رسانه‌های خارجی قرار دارد. این رسانه‌ها با اشاره به سخنان مقامات عراقی، به تحلیل آثار و نتایج منفی این اقدام دولت سوریه بر اقتصاد عراق پرداختند.

خبرگزاری آلمان غربی گزارش داد صدام حسین در واکنش به این اقدام خطاب به اعضای مجمع ملی عراق گفته است: «این شخص [حافظ اسد] فکر می‌کند با بستن خطوط نفتی عراق ما تسلیم وی خواهیم شد. ... اگر ما از خانواده‌های عراقی بخواهیم کمی صرفه‌جویی کنند می‌توانیم تمامی ضررها را جبران سازیم.» این خبرگزاری در ادامه افزود: «منابع دولت عراق تصمیم اخیر سوریه در بستن خط لوله نفتی این کشور را خنجرزدن از پشت توصیف کرده‌اند.» خبرگزاری آلمان غربی همچنین ضمن اشاره به اینکه با بسته شدن خط لوله نفت عراق از سوریه، صادرات نفت این کشور به دریای مدیترانه فقط از طریق خط لوله ترکیه روزانه ۷۰۰ هزار بشکه است، یادآور شد: «عراق سال گذشته نیز به علت جنگ، دو سوم از میزان تولید خود را کاهش داد.»^(۱۸)

خبرگزاری آسوشیتدپرس نیز میزان نفت صادراتی عراق از طریق سوریه را، ۳۰۰ تا ۴۰۰ هزار بشکه در روز برآورد کرد و درباره تأثیر اقدام سوریه به بستن خط لوله نفتی عراق در اقتصاد این کشور به نقل از یک دیپلمات عرب مقیم بغداد گزارش داد: «این اقدام سوریه به دولت بغداد بهانه لزوم اعمال برنامه‌های صرفه‌جویی را داد. دیگر جواز ورود کالا به عراق صادر نمی‌شود و دولت از جانب اتحادیه‌های بازرگانی و گروه‌های حرفه‌ای حمایت می‌شود. دیپلمات‌های غربی پیش‌بینی می‌کنند که صدام ناگزیر خواهد شد تا درآمد کارمندان دولت را کاهش دهد. عراق سالانه ۲ میلیارد دلار در خارج از کشور خرج می‌کرد، لکن از این پس سفرهای خارج از کشور احتمالاً محدود خواهد شد.»^(۱۹)

ضمیمه گزارش ۱۳۸: گفت وگویی فرماندهان سپاه و ارتش درباره حمله ارتش عراق برای دستیابی به بخشی از جاده اهواز - خرمشهر و مقاومت رزمندگان ایران در مقابل آن

علی اسحاقی مسئول پست شنود (استراق سمع) سپاه در قرارگاه کربلا در ارتباطی تلفنی با محسن رضایی فرمانده کل سپاه در خصوص پاتک صبح امروز دشمن در حدفاصل کیلومتر ۸۰ تا کیلومتر ۱۰۰ جاده اهواز - خرمشهر گزارش داد: «در منطقه ایستگاه ۹۰ دشمن دقیقاً رسیده به ۳۰۰ متری جاده خونین شهر - اهواز، و فشار روی برادرها زیاد است و آتش توپخانه ما روی دشمن مؤثر نیست. [دشمن] الان دارد تقویت می‌کند و هدفش این است که فشار بیشتر بیآورد و اگر بتواند به جاده دسترسی پیدا کند... روبه‌روی ایستگاه ۹۰ دشمن قوی است و دارد سعی می‌کند که خودش را بچسباند به جاده و حدود ۳۰۰ تا ۴۰۰ متری جاده است. هماهنگ با اینها در گرم‌دشت هم سعی دارند با خیزهای کوتاه و با آتش حرکت، یعنی آن آتش انجام بدهد و این قسمت جناح پیشان حرکت بکند و با خیزهای کوتاه بتوانند خودشان را به جاده برسانند. آتش توپخانه ما روی آنها مؤثر نیست و آتش شدید آنها روی بچه‌ها مؤثر است.»

آنگاه، محسن رضایی خطاب به سرهنگ اقبال محمدزاده افسر عملیات نیروی زمینی ارتش در قرارگاه کربلا، گفت: «دشمن آمده ۳۰۰ متری ایستگاه ۹۰ و شنود هم می‌گوید که آتش ما هیچ روی آنها مؤثر نیست، ولی برعکس آتش آنها کاملاً مؤثر است. اینها [نیروهای دشمن] از سمت پایین [گرم‌دشت] اجرای آتش می‌کنند و سمت بالا [ایستگاه ۹۰] ۵۰۰ متر، ۵۰۰ متر جلو می‌آیند و بعد دوباره سمت بالا آتش می‌کنند و سمت پایین ۵۰۰ متر، ۵۰۰ متر جلو می‌آیند، این تاکتیکشان است.»

سرهنگ محمدزاده: «دو جبهه باز کردند.»

محسن رضایی: «بله، الان از گرم‌دشت و تا ایستگاه ۹۰ و تا ایستگاه حسینیه [۸۰] جلو می‌آید و الان ۳۰۰ متری جاده است و دارند تلاش هم می‌کنند که جاده را از ما بگیرند. الان آتش اجرا نمی‌شود، شما یک دستوری بدهید.»

سرهنگ محمدزاده: «عرض کنم یک اشکالی بود که من الان به خسروشاهی تلفن کردم و گفت که آتش کم داریم؛ بگویید کجا بزنیم با مختصات. این هم با درخواست و با حضور دیدبان باشد که دیدبان نتیجه این عمل را بگوید. الان خودمان یعنی گروه ۳۳ [توپخانه که تحت امر قرارگاه کربلا می‌باشد] در منطقه برادر کاظمی [تیپ نجف] اجرای آتش کردیم، گفتند که خوب است و عمق بیشتری به آن بدهید. بسیار خوب، عمق بیشتری به آن دادیم، ولی قانونش باید این‌طور باشد که آن دیدبان همراه کاظمی اول نیاز آتش را از خودش بگوید، اگر ندارد بگوید من در این نقطه این قدر آتش نیاز دارم، والا ما مهمات بیشتری صرف می‌کنیم.»

غلامعلی رشید فرمانده سپاهی قرارگاه فتح: «وقتی دیدبان باشد آنها می‌گویند محدودیت داریم، وقتی دیدبان توی خط ندارید...»

سرهنگ محمدزاده: «همان دیدبان آن جایی که محدودیت مهمات است از ما بخواهید هیچ اشکالی ندارد.»

محسن رضایی خطاب به علی اسحاقی گفت: «وضعیت روبه‌روی ایستگاه نیم ۹۰، گرم‌دشت و حسینیه را یک بار بگو که این برادرهای ما از ارتش هستند و می‌خواهند توجه کنند.»

علی اسحاقی: «بله، چشم. حسینیه هنوز [دشمن] حالت تعرضی پیدا نکرده، یعنی جلو نیامده‌اند و آن کاری که قرار بود انجام بدهد، نکردند، ولی از حسینیه به پایین، ایستگاه ۹۰ تا گرم‌دشت [۱۰۰] دشمن اقدام به این کار کرده است؛ یعنی خیزهای کوتاه خودش را شروع کرده و آتش و حرکت به طرف جاده خونین شهر است. فشار بین [ایستگاه] ۹۰ و گرم‌دشت است.»

محسن رضایی: «بله، ما روی آنها آتش داریم؟ آتش آنها مؤثر است؟»

علی اسحاقی: «آتش ما روی آنها خیلی ضعیف است یعنی آتش مؤثر نیست... [در مقابل] آتش آنها روی بچه‌های ما مؤثر است.»

محسن رضایی خطاب به سرهنگ محمدزاده گفت: «عراقی‌ها] دارند می‌آیند؛ باید الان هر چه داریم بریزیم. الان اگر پیاده‌هایمان خسته بشوند، دیگر نمی‌توانیم مرحله دوم [عملیات] را انجام دهیم.»

سرهنگ محمدزاده: «همه روی جاده هستند. الان من اعتقاد دارم که از این خط جاده پیاده‌ها و آرپی.جی‌زن‌ها تا می‌توانند جلو بروند بلکه تا ۳۰۰ متری جاده را پوشانند.»

غلامعلی رشید: «این را می‌پوشانند. وقتی آنها [نیروهای عراقی] حرکت می‌کنند بچه‌ها از یک گوشه درمی‌آیند و می‌روند و موردشان را می‌زنند.»

سرهنگ محمدزاده: «پس می‌ماند آتش توپخانه. شما آتش توپخانه را در چند متری می‌خواهید؟»

غلامعلی رشید: «در ۷۰۰ متری... ببینید [عراقی‌ها] چقدر عرضه پیدا کردند. چون هیچ آتشی روی آن نیست، می‌

جلو می‌آید. الان احمد کاظمی می‌گوید روز روشن است و سینه‌خیز دارند جلو می‌آیند و اینها هم گذاشتند جلو بیایند. چاره‌ای ندارند؛ چون بردشان نمی‌رسد و آتش ندارند و می‌گویند بگذار تا ۳۰۰ متری بیایند، بعد روی سرش بپریم.» محسن رضایی خطاب به سرهنگ محمدزاده گفت: «الان شما با قرارگاه فتح عمل اینجا را هماهنگ کنید و از این قرارگاه بخواهید که آتش‌هایش را بیشتر کند.»

سرهنگ محمدزاده: «به قرارگاه فتح گفتم که آتشتان را روی این بریزید و کمبودتان را با ذکر محل به ما بگویید... این باید از ما بخواهد با توپخانه‌ای که این عقب داریم و توپخانه‌ای به نام عمل کلی یا گروه ۳۳ این فضاهای خالی را پر کنیم؛ یعنی این آتش را انبوه‌تر کنیم و این مستلزم رؤیت مستقیم دیدبان مأمور به تیپ‌هاست. کسی [برای دیدبانی] همراه برادر کاظمی نیست؟»

غلامعلی رشید: «نه... توپخانه از ارتش است و دیدبان را می‌فرستد با پیاده یا مکانیزه خودش.»

سرهنگ محمدزاده: «مگر [گردان‌های سپاه و ارتش] ادغام نیستند؟»

محسن رضایی: «اینجا [واحدهای ارتشی قرارگاه فتح] زرهی هستند، اشکالشان این است.»

غلامعلی رشید: «زرهی در خط نیست.»

سرهنگ محمدزاده: «الان باید همه‌شان روی جاده باشند.»

محسن رضایی با اشاره به واحدهای ارتشی قرارگاه نصر که پیاده هستند گفت: «دیدبان‌ها چون از برادرهای ارتشی هستند و همراه با پیاده‌های ارتش و بچه‌های سپاه در خط اول هستند، حل است.»

سرهنگ محمدزاده: «من الان می‌فرستم یا [سرهنگ] پورمهران [فرمانده توپخانه لشکر ۹۲ زرهی] اینجا بیاید یا اینکه خودمان به آنجا برویم، یا اینکه تلفنی به او می‌گوییم که دیدبان‌هایتان در خط جاده مستقر بشوند. یعنی هر واحد عمل‌کننده اعم از تیپ کربلا، تیپ نجف و هرکدام از اینها یک دیدبانی همراه داشته باشند... دیدبان بیاید در اینجا [جاده اهواز - خرمشهر] مستقر شود و آتش را از ما بخواهد.»

محسن رضایی: «خب، پیشنهاد خوبی است. پس شما همین کار را سریع بکنید.»

غلامعلی رشید: «وقتی پیاده ارتش با ماست خیلی آتش داریم؛ چون پیاده‌هایش دادو فریاد راه می‌اندازند و آنها هم آتش می‌ریزند.»

علی اسحاقی در تماس تلفنی دیگر با محسن رضایی و در پاسخ به سؤال وی درباره هویت نیروهای پاتک‌کننده گفت: «هویت همه‌شان برای ما مشخص نیست. ولی یکی از آنها تیپ ۲۴ و دیگری تیپ ۴۹ از لشکر ۱۱ است. زرهی‌های روبروی ایستگاه حسینیه هم از واحدهای تیپ ۱۲ هستند؛ گردان قطبیه و گردان تانک القادسیه. ۶۰۰ نیروی مخصوص هم دارد.»

محسن رضایی: «دشمن دیگر پیشروی نکرده و متوقف شده یا هنوز دارد به پیشروی‌اش ادامه می‌دهد؟»

علی اسحاقی: «نه، الان متوقف است و پیشروی ندارد، ولی فشار زیاد دارد؛ یعنی برای فشار درخواست کمک می‌کند.»

محسن رضایی: «روحیه‌اش خوب است؟»

علی اسحاقی: «نه، زیاد خوب نیست.»

محسن رضایی: «ببین! ما چون آتش توپخانه نداریم کاربردمان همان ۳۰۰ متر است. اینها [دشمن] تا ۳۰۰ متر [ی جاده جلو] بیایند که بچه‌ها با آنها درگیر بشوند. شما از این به بعد کنترل کن و ببین که آتش بچه‌ها، همین کلاش و تیربار، چقدر روی آنها مؤثر است.»

علی اسحاقی درخصوص استعداد نیروی پاتک‌کننده دشمن در حداصل گرم‌دشت تا ایستگاه ۹۰ گفت: «چیزی حدود ۴ گردان تانک است که یک گردانش در خط است و بقیه‌اش عقب است؛ یعنی یک تیپ تقویت‌شده است... پیاده هم دارند، ولی پیاده هجومی ندارند؛ پیاده درگیر دارند. پیاده هجومی را عقب گذاشته‌اند. یعنی اینها می‌خواهند اول به‌وسیله یورش تانک جلو بیایند و بعد پیاده حمله کند و این صحبتی است که خودشان دارند می‌کنند. حالا اگر پیاده‌ای هم در خط داشته باشند و استعداد آن چقدر باشد دقیقاً مشخص نیست. ولی استعداد زرهی‌ای که به کار گرفته‌اند خیلی است و چیزی در حد یک تیپ تقویت‌شده است.»

حمید معینیان مسئول اطلاعات عملیات قرارگاه کربلا، نیز در تماس بی‌سیم با حسن باقری فرمانده سپاهی قرارگاه نصر درباره استعداد نیروهای پاتک‌کننده گفت: «برادر حسن! تیپ زرهی با تیپ... دو گردان نیروی مخصوص. احتمالاً باید تیپ ۳۳ نیروی مخصوص باشد. اینها پاتکشان را که شروع کرده‌اند [و] الان چند متری هدفشان متوقف شده‌اند و احتمالاً مهمات هم ندارند. منتها نیروی اینها در اصل دو نیرو است؛ یک

نیرو می خواهد بیاید خودشان را به جاده برساند، بعد نیروی اصلی بیاید عبور از خط کند و برسد به آن هدفی که می خواهد. آن نیروی اصلی بین گرمداشت تا بالای ایستگاه ۹۰ است.»

رحیم صفوی معاون عملیاتی فرمانده سپاه: «فشار، بین کاظمی [تیپ نجف] و رئوفی [تیپ ولی عصر (عج)] است. این شکافی است که قبلا بود. دشمن فکر می کند هنوز این شکاف برقرار است و فشارش را گذاشته است که در این شکاف رخنه کند.»

محسن رضایی: «فکر نمی کنم، ولیکن آنجا برای او مهم است. یعنی اصلاً چون آن تکه و جاده حسینیه [که از جاده اهواز - خرمشهر تا مرز و سپس بصره امتداد دارد] مهم است. الان دو تلاشش را روی این دو تکه گذاشته است.»

رحیم صفوی: «به نظر من الان اینها خمپاره می خواهند؛ چون این خاکریز [شانه شرقی جاده] بلند است، بچه ها نمی توانند با تیر مستقیم بزنند.»

سرهنک صیاد شیرازی فرمانده نیروی زمینی ارتش: «تانک ها بروند روی سکوی خاکریز و از آنجا به راحتی تا سه، چهار کیلومتر می زنند.»

محسن رضایی: «اینها را سه، چهار کیلومتری می تواند متوقف کند. ... اگر تا فردا صبح این کار بشود، دیگر خیال ما راحت می شود.»^(۲۰)

منابع و مآخذ روزشمار ۱۳۶۱/۲/۱۳

۱. سند شماره ۲۹/گ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: عملیات بیت المقدس، گزارش راوی قرارگاه قدس، داود رنجبر، ۱۳۶۱/۱/۳۰، ص ۲۵؛ و - سند شماره ۴۳/د مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: دفترچه ثبت جنگ راوی قرارگاه قدس در عملیات بیت المقدس، داود رنجبر، ۱۳۶۱/۱/۲۹ تا ۱۳۶۱/۲/۱۸، ص ۱۰۷.
۲. سند شماره ۲۸۲۰/پن مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: عملیات بیت المقدس، (قرارگاه کربلا، ۱۳۶۱/۲/۱۳، نوار شماره ۵۰۱۷)، عبدالله درویشی، صص ۳۷ - ۳۴.
۳. سند شماره ۷۳۷۴ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: گزارش نوبه ای اطلاعات عملیات قرارگاه مرکزی سپاه پاسداران، شماره ۲۰، ۱۳۶۱/۲/۱۳، صص ۱ و ۲؛ و - سند شماره ۷۳۸۶ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: گزارش نوبه ای قرارگاه تاکتیکی نصر، شماره ۳۷۷، ۱۳۶۱/۲/۱۴؛ و - سند شماره ۷۴۳۳ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: گزارش نوبه ای لشکر ۹۲ زرهی اهواز، شماره ۴۵، ۱۳۶۱/۲/۱۴، ص: و - سند شماره ۲۸۲۰/پن مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، پیشین، ص ۴.
۴. سند شماره ۱۳۹۴۱۲ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: به برادر عدلیب، ۱۳۶۱/۲/۱۳، صص ۱ و ۲؛ و - سند شماره ۷۳۸۴ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از قرارگاه فتح به تیپ عاشورا، ۱۳۶۱/۲/۱۳، ص ۱.
۵. سند شماره ۳۱۹۷۷ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از واحد امور پاسداران (تعاون) به فرماندهی قرارگاه کربلا، ۱۳۶۱/۲/۱۳.
۶. سند شماره ۳۱۹۷۸ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از واحد امور پاسداران (تعاون) به فرماندهی قرارگاه کربلا، ۱۳۶۱/۲/۱۳.
۷. سند شماره ۰۰۳۱/گ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: عملیات بیت المقدس، گزارش راوی قرارگاه فجر، محمودی یکتا، ۱۳۶۱، ص ۱۳.
۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه خبرها و گزارش ها (ایران در ۲۴ ساعت گذشته)، شماره ۴۴، ۱۳۶۱/۲/۱۳، ص ۴۱، اهواز - خبرگزاری جمهوری اسلامی.
۹. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه خبرها و گزارش ها (ایران در ۲۴ ساعت گذشته)، شماره ۴۵، ۱۳۶۱/۲/۱۴، ص ۳۲، اهواز - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۲/۱۴.
۱۰. سند شماره ۷۱۸۵۲ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از فرماندهی منطقه ۵ سپاه (تبریز) به فرماندهی کل سپاه، ۱۳۶۱/۲/۱۶.
۱۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش های ویژه، شماره ۱۴۵، ۱۳۶۱/۲/۱۴، ص ۳۲، رادیو اسرائیل، ۱۳۶۱/۲/۱۳.
۱۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش های ویژه، شماره ۴۲، ۱۳۶۱/۲/۱۱، ص ۲۷، رادیو مسکو، ۱۳۶۱/۲/۱۰.
۱۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش های ویژه (ایران در ۲۴ ساعت گذشته)، شماره ۴۵، ۱۳۶۱/۲/۱۴، صص ۱۹ و ۲۰.
۱۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش های ویژه، شماره ۴۶، ۱۳۶۱/۲/۱۵، صص ۱۸ و ۱۹.
۱۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش های ویژه، شماره ۴۵، ۱۳۶۱/۲/۱۴، صص ۱۴ - ۱۲، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۲/۱۳.
۱۶. واحد مرکزی خبر صداوسیما جمهوری اسلامی، بولتن رادیوهای بیگانه، ۱۳۶۱/۲/۱۳، صدای امریکا، ۱۳۶۱/۲/۱۳.
۱۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش های ویژه، شماره ۴۵، ۱۳۶۱/۲/۱۴، ص ۴.
۱۸. همان، صص ۶ و ۷، ۱۳۶۱/۲/۱۳.
۱۹. همان، ص ۱۳، ۱۳۶۱/۲/۱۳.
۲۰. سند شماره ۲۸۲۰ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، پیشین، صص ۳۲ - ۹.